

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בלק תשע"ג

לבחור בטוב ולהזהר מכשלונות

העצה נגד יצר הרע, לדעת שכל מה שאסור - אפשר להשיג גם בהיתר, ואם כן אין סיבה לחטוא. וכך גם בענינו. צריך לדעת שאפשר לחיות עם אשה בקדושה ובטהרה בע"ה, ואז לא יבוא לידי חטא. זה יעזור כנגד היצר הרע, שלא יהיה מכשול ח"ו. בכל זאת, כדאי למעט בפגישות שלא נצרכות, להפגש רק כמה שצריך, ולא להתעכב הרבה זמן עם החתונה, אלא להתחתן מה שיותר מהר.

למה ניתנה נבואה לבלעם הרשע?

כל העצה הרעה הזאת של בנות מואב היתה של בלעם, כמו שמפורש בתורה: "הֲנֵן הִנְּהָה הָיָו לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלַעַם, לְמִסְרָם מַעַל בְּה' עַל דְּבַר פְּעוּר, וַתְּהִי הַמַּגִּפָּה בַּעֲדַת ה'" (במדבר לא, טז). מורי ורבי הגה"צ רבי גדליה איזמן זצ"ל אמר, שהעולם מתפלל, איך אתון יכולה לדבר. זהו באמת נס גדול, שאתון תוכל לדבר. אבל - אמר רבי גדליה - הרבה יותר מזה יש להתפלא, איך בלעם יכול להיות נביא! רבי פנחס בן יאיר הרי אמר, "תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיית" וכו' (ע"ז כ, ב) וכל שאר המעלות, עד שבסוף מגיעים לרוח הקודש. והנה לבלעם אין אף מעלה אחת מהמעלות האלה, הוא טמא שבטמאים, ההפך הגמור ממה רבינו - ובכל זאת שורה עליו נבואה! זהו נס הרבה יותר גדול מהנס שאתון יכלה לדבר⁴. כך אמר רבי גדליה איזמן.

באמת חז"ל אמרו, שלכן נתן ה' נבואה לבלעם, כדי שהגויים לא יטענו לעתיד לבוא, אילו היו לנו נביאים, היינו עוסקים בתורה ובמצוות! (פסיקתא זוטרותא ריש פ' בלק). לכן נתן ה' נבואה לבלעם, כדי שיראו מה הנביאים שלהם מסוגלים לעשות. הנביאים של ישראל מוכיחים אותם להיות קדושים ולהיות טהורים, והנביא שלכם - ההפך הגמור. לומדים מבלעם, שעצם העובדה שאדם זוכה לרוח הקודש לא מוכיחה שהוא לא חוטא. אדם יכול להיות בעל רוח הקודש, ויחד עם זה לחטוא בחטאים הכי גדולים, כפי שכבר ראינו אצל קרח, שאפשר להיות בעל רוח הקודש ולחטוא, עד שהוא ועדתו נשרפים ונבלעים באדמה. אבל בלעם עוד הרבה יותר גרוע מקרח. על קרח אמר האר"י הקדוש שהוא "צדיק פְּתָמָר פְּרָח" (תהלים צב, יג) - סופי תיבות קרח, כי יש בקרח גם צד של צדקות, שהוא מחפש קדושה (כתבי האר"י ז"ל, שער הפסוקים), וכן נרמז בזה, "שבסוף תיקון העולם גם הוא יתוקן"⁵ ("עץ יוסף" על במד"ר, פרשה י"ח סוף אות יג [יא]). לעומת זאת, בלעם - הוא אחד מאלה שאין להם חלק לעולם הבא (משנה סנה"א, א). על כל הגוים האחרים - יש מחלוקת אם יש להם חלק לעוה"ב (גמ' שם קה, א). על בלעם - אין מחלוקת. כולם מודים שאין לו חלק לעולם הבא. אמנם הוא רוצה שיהיה לו חלק לעוה"ב, הוא אומר: "תַּמַּת נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל, וַתְּהִי אֶתְרִיתִי כְּמֵהוּ" (במדבר כג, י), אבל

הסיבה לרבינו מספר החוטאים בבעל פעור

בפרשה של בנות מואב, צריך להבין על מה נתחייבו החוטאים מיתה. האיסור של "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג, ד) לא היה שייך כאן, שהרי איסור זה נאמר רק ב"עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית" (יבמות עו, ב). איסור "לא תתחתן כָּם" (דברים ז, ג) גם לא ברור שהיה כאן, שהרי נחלקו הראשונים האם איסור זה ישנו בכל גויה (רמב"ם הלכ' איסורי ביאה פי"ב ה"א), או רק בגויה שהיא משבע אומות (טור אה"ע סי' ט"ז), והמואבים - הרי אינם משבע האומות. על כל פנים, הדין של בועל ארמית בפרהסיא קנאין פוגעין בו (משנה סנה"א, פא, ב) ודאי היה כאן, ועל זה נהרג זמרי, אבל שאר החוטאים לא הגיעו למצב הזה, לבעול בפרהסיא, והאיסור עליו נתחייבו מיתה היה איסור עבודה זרה. "כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי - היא מוציאה לו דמות פעור מִחִיקָה, ואומרת לו: השתחוה לזה" (רש"י במדבר כה, ב).

בדור גדול כזה - דור של גדולי עולם שלומדים תורה מפי משה רבינו, וחיים עם נסי המן והבאר וענני הכבוד וכל שאר הנסים - מה שהצליחו בנות מואב להסית רבים כל כך מבני ישראל לעבודה זרה, מראה עד כמה גדול כח הטומאה של יצר העריות. הרי כמה אנשים מתו ונהרגו בסיפור הזה? - כמה וחמישים אלף איש נהרגים ע"י דיני ישראל (ע"י רש"י ורמב"ן שם)¹, ועוד עשרים וארבעה אלף מתים במגפה (שם, ט), ובסך הכל - כמה ושמונים אלף איש, שהם "רובע ישראל", כלשון הרמב"ן²!!! כרבע מכלל ישראל עבדו לבעל פעור! ואלה שנהרגו ע"י דיני ישראל, הרי עבדו לו בעדים והתראה! [כי דיני ישראל לא הורגים בלי עדים והתראה]. מבהיל הרעיון, איך בדור כזה, מאה וחמישים אלף איש עובדים לבעל פעור בעדים והתראה!³ והכל מחמת יצרא דעריות.

להזהר מכשלונות בפגישות לצורך נישואין

לכן, אצלנו, כשב"ה נפגשים בחור ובחורה לצורך נישואין, צריך להזהר מאד שלא להכשל. אם דור גדול כזה נכשל, על אחת כמה וכמה שאנו צריכים להזהר שלא להכשל. מה העצה לזה? חושבני שקצת עצה לזה היא, שיחליט בדעתו שהוא נפגש עם הבחורה לשם שמים, כדי להקים בית בישראל, בית של עבודת ה', של עובדי ה', אז זה יעזור לו. אבל כמובן צריכים להתחזק, כי יצר הרע נמצא תמיד, וצריך להזהר שלא להכשל.

הגמרא אומרת (חולין קט, ב), שכל מה שאסר לנו הקב"ה, התיר לנו דבר אחר כנגדו, שהוא דומה לו. למשל: אסר עלינו לאכול דם - התיר לנו לאכול פֶּבֶד, שיש בו הרבה דם, וטעמו דומה לדם. אסר עלינו לאכול חֶלֶב בהמה - התיר לנו לאכול חֶלֶב חיה. אסר עלינו את החזיר - התיר לנו דג שיבוטא, שטעם מוחו דומה לטעם חזיר. וכעין זה יש עוד הרבה איסורים שהגמרא מזכירה שם. כנראה זו

עוונות. אם עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, ואם ההפך - אז ההפך.

והנה, דברי חז"ל אלו קשים לכאורה מאד. הרי בעולם מסתובבים מיליארדי אנשים, וכל אחד מהם עושה אלפי פעולות ביום. ממילא, הסיכוי שמספר הזכויות ומספר החובות בעולם יהיה שקול, הוא אפסי! אחד למיליארדי מיליארדים! איך א"כ מורים לנו חז"ל, להרגיל את עצמנו לחשוב שהעולם נמצא במצב מאוזן, חציו חיובי וחציו זכאי, ולפי זה לכוון את מעשנו? הרי מצב כזה כמעט ולא קיים!⁷

צריכים כנראה לומר, שאין זה מקרה נדיר שהעולם יהיה במצב מאוזן. להפך! העולם נמצא תמיד במצב כזה! למה? - הסביר מו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל כך: כל אדם באשר הוא שם, נמצא בנקודת בחירה מסויימת המתאימה למדרגתו, ממנה הוא יכול לעלות או לרדת. למשל, מי שנולד בין הקוזאקים, הבחירה שלו איננה האם ללמוד חידושי הריטב"א או חידושי הרשב"א, אלא האם "רק" לשדוד, או גם לרצוח את השדוד (כדי שלא יתנגד לשדוד, או כדי שלא "ילשין" למשטרה). אם יזכה ויעמוד בבחירה הזאת, אולי יעלה יותר ויגיע למצב שגם לא ישדוד, וכך יוכל לעלות עוד ועוד, ולהיות אפילו כמו הגאון מוילנא⁸. וכן להפך: לגאון מוילנא לא היתה בחירה אם לעמוד ברחוב ורק לשדוד, או גם לרצוח, אלא האם ללמוד עשרים ושתיים שעות ביממה, או קצת פחות (עי' בהקדמת בני הגאון לביאורי הגר"א לשו"ע, ד"ה ותדע). אם היה נכשל בבחירה הזו, היה עלול לרדת יותר ולהגיע למדרגות יותר נמוכות, ואם היה נכשל גם שם, היה יכול לרדת הלאה ח"ו, עד שיהיה כאחד הקוזאקים.

והנה, בכל מדרגה שאדם נמצא בה, דואגת ההשגחה העליונה לכך, שהכוחות הפועלים עליו יהיו שקולים, כדי שתהליך הבחירה שלו יהיה מאוזן, ללא משיכת יתר לכאן או לכאן. (וכמובן, כתוצאה מכך, גם העולם כולו נמצא במצב מאוזן מבחינה זו). ממילא נמצא, שהמצוות והעברות שאדם עושה, משנים אמנם את מדרגתו הרוחנית של האדם, אבל מבחינת מצב הכוחות הפועלים עליו - המצב ישאר תמיד מאוזן, כדי לשמור על עקרון הבחירה. זהו פירוש דברי חז"ל, "לעולם יראה אדם עצמו (ואת העולם כולו) כאילו חציו חיובי וחציו זכאי". "חציו חיובי וחציו זכאי" פירושו, שמצב הכוחות נשאר תמיד מאוזן. אלא שאם עשה אדם מצוה - הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. כלומר, העלה את עצמו ואת העולם כולו למדרגה רוחנית גבוהה יותר, ולנסיונות בחירה אחרים, המתאימים למדרגה החדשה. ואם להפך - אז להפך. ממילא, צריך תמיד לשקול, האם אני מעלה את עצמי ואת כל העולם, או מוריד את עצמי ואת כל העולם. כל מעשה, ולו הקטן ביותר - משפיע על כל העולם כולו לכאן או לכאן (קונטרס הבחירה" - מכתב מאליהו ח"א עמ' 111).

לחיות כמו הישרים הוא לא רוצה. לכן, אין מקום לבלעם הרשע בעוה"ב.

זה מראה, שמדרגות גדולות לא מצילות את האדם מלהיות רשע. האדם הוא בעל בחירה, ויכול תמיד לבחור בין טוב לרע, בכל מדרגה שיהיה בה. כל המתנות שה' נותן לאדם - חכמה, עושר, כבוד, ואפילו נבואה ורוח הקודש ושאר השגות ורחניות - אפשר להשתמש בהן לטובה ולרעה. משה רבינו קיבל את כל המתנות, ולא החזיק טובה לעצמו. "וַיִּחַן מֶהָ" (שמות טז, ז). אין לי שום דבר משל עצמי, הכל של הקב"ה. חז"ל אומרים, שזה ההבדל בין ישראל לעמים, כשנותנים להם גדולה. אמר הקב"ה לישראל: חושקני בכס, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה - אתם ממעטין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם - אמר לפני "וַיִּאֲזָנֵי עֶפְרָיִם וְאַפְרָיִם" (בראשית יח, כז). למשה ואהרן - אמר "וַיִּנְחָנוּ מֶהָ" (שמות טז, ז). לדוד - אמר "וַיִּאֲזָנֵי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ" (תהלים כב, ז). אבל עובדי כוכבים אינן כן. נתתי גדולה לנמרוד - אמר "הֲבֵי נִבְנָה לְנוֹ עִיר" (בראשית יא, ד). לפרעה - אמר "מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ" (שמות ה, ב). לסנחריב - אמר: "מִי בָּכַל אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִצִּילוּ אֶת אֲרָצָם מִיָּדִי, כִּי יִצְעִל ה' אֶת יְרוּשָׁלַם מִיָּדִי" (מל"ב יח, לה). לנבוכדנצר - אמר: "אֲעֲלֶה עַל בְּמִתֵּי עַב, אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן" (ישעיהו יד, יד). לחירם מלך צור - אמר: "אֵל אֲנִי, מוֹשֵׁב אֱלֹהִים יִשְׁבְּתֵי בְּלַב יַמִּים" (יחזקאל כח, ב) (חולין פט, א). הם לוקחים לעצמם. רואים את כל הכבוד כדבר עצמי שלהם. ישראל מבינים שהכל מאת ה', וממילא משתמשים בכל המתנות שמקבלים לעבודת ה', לא לכבוד עצמן.

כמובן, לא כל אחד רשע כמו פרעה, וגם לא כל אחד צדיק כמו משה רבינו, אבל אדם נבחן בזה, עד כמה הוא מתקרב למדרגה של משה רבינו. להכיר שהכל מאת ה', ולא לתלות את הגדולה בעצמו. אם אדם לא יעבוד על עצמו ע"י לימוד מוסר ותלמוד תורה - כל השפעת האלקי לא יעזור לו. להפך! חז"ל אמרו, "כל הגדול מחברו, יצרו גדול הימנו" (סוכה נב, א). השפעת האלקי רק מגדיל באדם את היצר הרע. אלא שגם התורה היא גדולה, ואדם יכול להשתמש בתורה כדי להתגבר על יצרו, ואם הוא אינו עושה כן - אין ערך לכל ההשגות הרוחניות שלו.

הרי מה הוא האדם? - הגוף הרי איננו האדם. הגוף הוא כלי עזר שניתן לאדם כדי להשתמש בו, אבל לא הוא עצם האדם. השכל - גם הוא אינו עצם האדם, וכדברי האבן עזרא, שהשכל הוא רק מלאך בין האדם ובין אלקיו (הקדמת האב"ע לתורה, ב"דרך השלישית" שם. ועי' חזו"א כלאים סי' א' סק"א ד"ה כפי). כלומר, שליח⁶ המתווך בין האדם לבורא, אך לא עצם האדם עצמו. מה היא א"כ עצמות האדם? עצמות האדם היא כח הבחירה של האדם, לבחור בין טוב לרע. זוהי עצמות האדם, והאדם יכול לבחור האם להשתמש בגוף ובשכל ובכל שאר המתנות לטובה, או ח"ו לרעה.

העולם - תמיד מאוזן

בענין האחריות הכבדה המוטלת על האדם בבואו לבחור בין טוב לרע, אומרים חז"ל: "לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חיובי וחציו זכאי. עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע עצמו לכף זכות; עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה" (קידושין מ, ב). ואולם הגמרא אומרת מיד עוד יותר מזה: לעולם יראה אדם עצמו ואת כל העולם כולו כאילו מחצה זכויות ומחצה

היה מי שהשפיע כל כך על זכירת השבת ושמירתה כמוהו, על כל פרט ופרט, לא לאסור מה שמותר ולא להתיר מה שאסור. הלואי שנלמד ממנו איך לברר הלכה, איך לחתור לאמת. היה צנוע כל כך, וענו כל כך, ויחד עם זה גדול כל כך.

חז"ל אמרו, "כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה - שפתותיו דובכות בקבר" (יבמות צו, א). אמר לי מישהו היום, שאם כך, הרי שפתותיו של הגאון הזה דובכות כל הזמן בקבר, שהרי מסתמא בכל רגע נתון, יש מישהו בעולם שלומד בספר "שמירת שבת"! הלואי שישפיע מרוחו עלינו, שנוכל גם אנו לגדול בתורה, לשמור שבת ולחנך בנים ודורות לשמירת שבת כדין, ובמהרה בימינו יקיצו וירננו שוכני עפר, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

במשך זמן אחד, שני זמנים, שלשה זמנים, ואח"כ רוצה לעבור למסכת אחרת, והוא למד כל חייו מסכת שבת! כמובן, למד גם שאר מסכתות, אבל במסכת שבת השקיע את חייו, מאז שהגיע כפליט שואה לישיבת קול תורה, והתחיל ללמוד. למה החליט להשקיע דוקא בנושא זה? - מפני שבשואה הכריחו אותו לחלל שבת, לכן קיבל על עצמו לעסוק בעיקר בהלכות אלו. כל חייו למד וליבן כל הלכה והלכה, בלי להתעייף. כתב מהדורה ראשונה של הספר, ואח"כ מהדורה שניה ושלישית, וליבן כל הלכה עוד פעם ועוד פעם, והתיעץ עם רבו, עם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ואח"כ גם עם הגר"ש אלישיב זצ"ל, בלי להתעייף, כל החיים לעבוד על הלכות שבת. הוא זכה באמת, שספרו נהיה ספר יסוד בהלכות שבת לכל בית ישראל. הספרדים אמנם פוסקים אחרת, אבל לאשכנזים ודאי "שמירת שבת כהלכתה" הוא ספר יסוד. חשבתי בדרך רמז, חז"ל אמרו, "זכור את יום השבת לקדשו - זכרהו על היין" (פסחים קו, א). יין - ראשי תיבות יהושע ישעיה נויבירט, שתרם לזכירת השבת ושמירת השבת יותר מאשר יהודים אחרים בדורנו ובדורות האחרונים. בדורות האחרונים כמעט לא

1. כן דעת רש"י. ואולם הרמב"ן מקשה על כך ומסיק, שכך באמת היה צריך להיות מניין ההרוגים לפי מה שצוה ה' מתחילה, לדון ולהרוג את כל הנצמדים לבעל פועל, בזכות קנאותו של פנחס נתבטלה הגזרה, "ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים", אלא מתו ע"י ה' במגפה, והנשארים - "השמידם ה' אחר כן, טרם עָבְרָם את הירדן". [שהרי עוד בטרם נכנסו לארץ, אומר משה לישראל: "עֵינֵיכֶם הָרֵאת אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעוֹר, כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרַי בְּעַל פְּעוֹר - הִשְׁמִידוּ ה' אֶלְקֵיךָ מִקְרָבךָ" (דברים ד, ג)]. עכ"פ, גם לדעת הרמב"ן נמצא, שבסופו של דבר מתו כמאה וחמישים אלף איש בעון בעל פועל, מלבד כ"ד אלף איש שמתו במגפה.
2. שהרי מיד אחר כך נמנו בני ישראל, ונמצאו כששים רבוא איש (במדבר כו, נא). הרי, שקודם אותו מעשה היה מנינם כשבע מאות ושבעים אלף איש. ואם מתוך ציבור זה נהרגים למעלה ממאה ושבעים אלף איש - הרי זה כרבע מכלל ישראל, בקירוב.
3. יש מי שכתב בדעת הרמב"ן, שהסברא נותנת, שהנצמדים לבעל פועל לא עשו כן בעדים והתראה. דאל"כ, לא היתה קנאותו של פנחס מבטלת את החיוב להרגם בדיינים, והיו צריכים להרגם. ועל כרחק שהציווי להרגם היה בהוראת שעה, ולא על פי דין, ולכן מששב חרון אף ה' - נתבטל הציווי.
4. והטעם שזהו נס גדול יותר הוא, משום שפתיחת פי האתון היא נס המנוגד לחוקי הטבע הגשמיים שקבע הקב"ה בעולם, ואילו נתינת נבואה לבלעם היא נס המנוגד לחוקי הטבע הרוחניים שקבע הקב"ה בעולם, ואת אלו האחרונים אין הקב"ה משנה במהרה, וכפי שמדוקדק בדברי ה"אור החיים" הקדוש, שנקל יותר לקב"ה לעשות נס המנוגד לחוקי הטבע הגשמיים, מאשר לשנות את חוקי הטבע הרוחניים שקבע להנהיג בהם את עולמו. [דהנה כתב האוה"ח הקדוש, דכיון שכל זמן שהאדם הוא בעל טבע אכזרי גם הקב"ה מתנהג עמו כן, שאין הקב"ה מרחם אלא לרחמן (שבת קנא, ב), לכן, כדי שיוכל ה' לרחם על האכזר, הוא משנה את טבע לבבו של האכזר להיות רחמן, ואז כבר הוא יכול לרחם עליו. הרי, שהקב"ה מעדיף לעשות נס גשמי - להפוך את האכזר לרחמן - ולא לעשות נס רוחני - לרחם על האכזר בשעה שהוא אכזר, שזהו נגד חוקי הטבע הרוחניים שקבע הקב"ה, שלא לרחם על מי שהוא בעל טבע אכזרי (אוה"ח דברים יג, יח ד"ה ונתן לך רחמים, וד"ה ואמרו ורחמן)].
5. וכן דקדק השל"ה הקדוש מהמשנה (סנה' קח, א), בה מבואר רק לגבי "עדת" קרח נחלקו תנאים אם יש להם חלק לעוה"ב או לא. ומשמע דעל קרח עצמו לא נחלקו, ולכ"ע יש לו חלק לעוה"ב (של"ה פרשת קרח אות ט"ו בהגה"ה).
6. וכפי שנאמר בפרשתנו: "וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ אֲכַזְבִּים אֶל פִּלְעֵם בֶּן פְּעוֹר" (במדבר כב, ה). מלאכים=שליחים.
7. הרמב"ם כתב, ש"מחצה על מחצה", בין לגבי היחיד, ובין לגבי העולם כולו, פירושו - מחצה זכויות ומחצה עוונות (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ג ה"ב). אבל רש"י פירש, שלגבי היחיד, "מחצה על מחצה" הוא מחצה זכויות ומחצה עוונות. אבל לגבי העולם כולו, "מחצה על מחצה" פירושו "מחצה צדיקים וחסידים ומחצה רשעים". והאדם צריך לראות עצמו "כאילו מעשיו שקולים כמחצה על מחצה. עשה מצוה אחת - נמצאו זכויותיו מכריעין, ונמצא צדיק, ועל ידו כל העולם הוכרע להיות רובן צדיקים" (רש"י קדושין מ, ב ד"ה לפי שהעולם). ולפי פירושו של רש"י, ישנה הסתברות גבוהה הרבה יותר לכך שהעולם יהיה במצב של "מחצה על מחצה" מאשר לפירושו של הרמב"ם. ומ"מ, גם לפי רש"י, ההסתברות לכך עדין קלושה מאד, והקושיא במקומה עומדת.
8. ע"י המעשה בריש לקיש, שמתחילה היה לסטים, ואח"כ חזר בתשובה ולמד תורה ונעשה אמורא! (ב"מ פד, א)